

ΜΕΣΣΗΝΙΑ

Χριστιανούπολη, Ι.Ν. Μεταμόρφωσης του Σωτήρος

Σημαντικό οικοδομικό συγκρότημα του 11ου-12ου αιώνα, που αποτελείται από τον οκταγωνικού τύπου ναό και το επισκοπικό μέγαρο που αρχικά ήταν διώροφο. Στο ναό έχουν γίνει ευρείας έκτασης αναστηλωτικές εργασίες από τον Στίκα, οι οποίες ολοκληρώθηκαν το 1951. Σώζεται μεγάλο μέρος του γλυπτού διακόσμου και ελάχιστες τοιχογραφίες, που μπορούν να χρονολογηθούν στο 12ο αιώνα. Στο πλαίσιο της εκπόνησης από ιδιωτικό μελετητικό γραφείο της μελέτης «Αρχιτεκτονική τεκμηρίωση, αποκατάσταση και στερέωση» του μνημείου πραγματοποιήθηκαν δέκα ανα-

σκαφικές τομές από αρχαιολόγο και εργάτο-τεχνικό προσωπικό του Κλιμακίου Καλαμάτας εσωτερικά και εξωτερικά του ναού και στο επισκοπείο.

Τομή 1 στο επισκοπείο και σε επαφή με τη νοτιοδυτική γωνία του ναού, διαστ. 3,40x1,35 μ. Βρέθηκαν μαρμάρινο τραπεζοειδές επίθημα, μεταλλικά αντικείμενα, καθώς και γυάλινο. Σε βάθος 1,37 μ. αποκαλύφθηκε τμήμα δαπέδου.

Τομή 2 στη βορειοανατολική γωνία του ναού. Αποκαλύφθηκαν δύο ταφές με ολόκληρους σκελετούς, διάσπαρτα οστά και πλατύ τοιχίο μεταξύ κεντρικής και βόρειας αψίδας. Βρέθηκαν χάλκινο δακτυλίδι, χάλκινο νόμισμα και πήλινο αγγείο (εικ. 1, 4).

Τομή 3-4 στη βόρεια πλευρά στο σημείο

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥΠΟΛΗ, Ι.Ν. ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ

Εικ. 1. Τομή 2. Δακτυλίδι.

Εικ. 2. Τομή 3. Σταυρός-εγκόλπιο.

Εικ. 3. Τομή 5. Κανάτι 1.

Εικ. 4. Τομή 2. Κανάτι 2.

Εικ. 5. Τομή 3. Κανάτι 3.

Εικ. 6. Τμήματα ανοικτών αγγείων από περισυλλογή.

ένωσης ναού και επισκοπείου. Αποκαλύφθηκε τάφος με κάλυψη από κεραμίδες και κτιστό τοίχιο. Βρέθηκαν μεταλλική αγκράφα, πήλινο αγγείο και λίθινος σταυρός (εικ. 2, 5).

Τομή 5 δυτικά της κύριας εισόδου του ναού σε επαφή με το νότιο τοίχο του, διαστ. 1,50x3,70 μ. Αποκαλύφθηκαν μονολιθικός κίονας από κροκαλοπαγές πέτρωμα και μεγάλος πυρολιθικός δόμος. Βρέθηκαν τμήματα γλυπτών, τμήμα λίθινου κίονα, τμήμα κιονίσκου, ορθογώνιο τμήμα μαρμάρου και πήλινο αγγείο (εικ. 3).

Τομή 6 στη βορειοανατολική γωνία του βόρειου πεσσού του κεντρικού κλίτους. Αποκαλύφθηκε παιδική ταφή που καλυπτόταν με λίθινες πλάκες. Βρέθηκαν μεταλλικό αντικείμενο και πλατύ μεταλλικό έλασμα με διακόσμηση.

Τομή 7 μέσα στο Ιερό του ναού και μπροστά από τη νότια πύλη, διαστ. 2,10x0,80 μ.

Τομή 8 στην κόγχη του Ιερού.

Τομή 9 στη νοτιοδυτική γωνία του επισκοπείου. Βρέθηκε χάλκινο νόμισμα που χρονολογείται στο 2ο αι. μ.Χ. Στην πρόσθια όψη φέρει προτομή αυτοκράτορα με πιθανή επιγραφή ΚΑΙΣΑΡ ΑΔΡΙΑΝΟΣ, ενώ στην πίσω όψη εικονίζεται πτερωτός κεραυνός με πιθανή επιγραφή ΚΟΙΝΟΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ.

Τομή 10 μεταξύ της κεντρικής και νότιας αψίδας του Ιερού. Αποκαλύφθηκε πλατύ τοίχιο.

Δήμος Πεταλιδίου, Δροσιά

Θέση «Παλαιά Λουτρά» (εικ. 7)

Τον Αύγουστο του 2006 ξεκίνησαν εργασίες καθαρισμού μετά από εντοπισμό αρχαιοτήτων και προφορικές μαρτυρίες. Αποκαλύφθηκε τμήμα κόγχης Ιερού, τμήμα παράπλευρου τοίχου, καθώς και δύο τμήματα μαρμάρινων

αρράβδωτων κιόνων, οπότε κρίθηκε αναγκαία η περαιτέρω ανασκαφική έρευνα.

Το 2008 πραγματοποιήθηκαν ανασκαφικές εργασίες από αρχαιολόγο της Υπηρεσίας με διάνοιξη μιας δοκιμαστικής τομής στα νοτιο-δυτικά της κόγχης. Η έρευνα αποκάλυψε τη συνέχεια και το νοτιοδυτικό όριο της αψίδας, καθώς και το νότιο τοίχο της εκκλησίας (τοίχος 3) που φέρει παραστάδα εσωτερικά, η οποία βρίσκεται σε απόσταση 1,14 μ. από το νότιο άκρο της αψίδας. Επέκταση της τομής προς Ν. αποκάλυψε σε επαφή με το νότιο μέτωπο του τοίχου 3 έναν τάφο (τάφος 1) (εικ. 8). Είναι ορθογώνιος με προσανατολισμό Α.-Δ. και φαίνεται ότι καλυπτόταν από μεγάλους ακανόνιστους καλυπτήριους λίθους και άφθονο κονίαμα (εικ. 10). Ο τάφος περιείχε πολλαπλές ταφές και ελάχιστα κτερίσματα, όπως έναν ασημένιο γάντζο (εικ. 9) και ένα μικρό κλειστό αγγείο.

Αποκαλύφθηκε στη συνέχεια ο ανατολικός τοίχος του ναού στα νότια της αψίδας σε μήκος 0,98 και έως ύψος 0,23 μ. Ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι στο εσωτερικό μέτωπό του φέρει κονίαμα με διακοσμητικά μυστρίσματα (εικ. 11), ίδια με αυτά στο εσωτερικό μέτωπο της αψίδας, ένδειξη ότι ανήκουν στην ίδια φάση. Η συνέχεια της ανασκαφής στο εσωτερικό του τοίχου 3, δηλαδή σε επαφή με το βόρειο μέτωπό του, αποκάλυψε τμήμα τοιχογραφίας στη δυτική πλευρά παραστάδας (εικ. 13), η οποία επεκτείνεται και στο βόρειο μέτωπο του τοίχου. Η τοιχογραφία (εικ. 12), που μετά από καθάρισμα διακρίνεται πολύ καλά και έχει σωθεί σε αρκετά καλή κατάσταση, απεικονίζει το κάτω μέρος μορφής, πιθανότατα κάποιου αγίου, του οποίου δια-

Εικ. 7. Θέση «Παλαιά Λουτρά». Τομή από Β.

Εικ. 8. Τάφος 1.

Εικ. 9. Τάφος 1.
Ασημένιο έλασμα.

Εικ. 10. Τάφος 1. Τομή
μετά τον καθαρισμό.

Εικ. 11. Μυστήρια του ανατολικού τοίχου
νότια της αψίδας.

Εικ. 12. Τοιχογραφία.

Εικ. 13. Τομή από Δ.

κρίνεται το λευκό ένδυμα και τα πόδια του με σανδάλια. Η μορφή, αν και δεν σώζεται σε ψηλότερο επίπεδο, φαίνεται να προχωράει προς Β. Η μορφή στηρίζεται στο δεξί πόδι, το οποίο στρέφεται προς Β, ενώ το άλλο απεικονίζεται ελαφρά ανασπκωμένο ώστε να μπορεί να αποκατασταθεί με λυγισμένο γόνατο. Κάτω από την παράσταση αυτή υπάρχει ζώνη με πλαίσια εναλλάξ στενά και πλατιά. Τα στενότερα πλαίσια φέρουν γεωμετρική διακόσμηση από ζιγκ ζαγκ, ενώ στα φαρδιά διακρίνεται ένας αφηρημένος διάκοσμος που προσπαθεί να μιμηθεί ορθομαρμάρωση. Η ίδια διακοσμητική ζώνη συνεχίζεται και στο

βόρειο μέτωπο της αψίδας. Η τοιχογραφία, αν και σώζεται μόνο μικρό σπάραγμα της, διατηρείται σε αρκετά καλή κατάσταση. Η περιορισμένη έκταση διατήρησής της κάνει επισημαστική την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων ως προς τη χρονολογία της. Η τοιχογραφία στερεώθηκε από συντηρήτρια της Υπηρεσίας. Το μνημείο φαίνεται να έχει περισσότερες από μία φάσεις, ενώ περαιτέρω ανασκαφική έρευνα θα βοηθήσει στη χρονολόγησή του.

Μεταμόρφωση (πρ. Σκάρμιγκας), Ι.Ν. Μεταμόρφωσης του Σωτήρος

Ο ναός βρίσκεται σε μικρή απόσταση βορειο-

Εικ. 14-15. Ανασκαφή κυρίως ναού. Τάφος 1.

Εικ. 16. Ανασκαφή Ιερού Βήματος. Όστρακα εφυσωμένων αγγείων.

Εικ. 17-18. Ανασκαφή κυρίως ναού. Τάφος 1. Όστρακα εφυσωμένων αγγείων.

Εικ. 19-20. Ανασκαφή κυρίως ναού. Τάφος 1. Νομίσματα (εμπροσθό-τυπος - οπισθότυπος).

ανατολικά του ομώνυμου χωριού. Πρόκειται για κρηγμένο μνημείο του τύπου του ελεύθερου σταυρού, με νάρθηκα στα δυτικά. Ο τρούλος και η θολοδομία έχουν καταρρεύσει από άγνωστη αιτία. Ο ναός καλύπτεται σήμερα με ξύλινη δίρριχτη στέγη επιστρωμένη με κεραμίδια, η οποία ανακατασκευάστηκε από το προσωπικό του Κλιμακίου Καλαμάτας το 2002. Στο μνημείο ξεκίνησαν το Μάιο του 2010 εργασίες αποκατάστασης, σύμφωνα με εγκεκριμένη μελέτη, που περιελάμβαναν την καθαίρεση των σαθρών επιχρισμάτων του εσωτερικού και την αντικατάσταση του νεωτερικού δαπέδου απότσιμεντένια πλακίδια με πλίντες χειροποίητες πλάκες.

Μετά την αφαίρεση τωντσιμεντένιων πλακι-

δίων του νεωτερικού δαπέδου και πριν από την τοποθέτηση των πλίντων πλακών πραγματοποιήθηκε στο ναό εκτεταμένη ανασκαφική έρευνα, η οποία διεξήχθη σε τρία στάδια.

Α' Στάδιο: ανασκαφική διερεύνηση Ιερού Βήματος

Το πρώτο στάδιο ολοκληρώθηκε τον Ιούλιο του 2010 και περιελάμβανε την ανασκαφική διερεύνηση του χώρου του Ιερού Βήματος μετά τη διάλυση της νεωτερικής κτιστής τράπεζας που κάλυπτε το κατώτερο τμήμα του ημικυλίνδρου. Δεν αποκαλύφθηκαν στοιχεία της αρχικής αγίας τράπεζας. Επί του φυσικού βράχου εντοπίστηκε όρυγμα κανονικής λάξευσης που μάλλον συνδέεται με την περι-

Εικ. 21-24. Ανασκαφή
νάρθηκα. Γενική άποψη
από Α., τάφοι Ι, ΙΙ, ΙΙΙ.

Εικ. 25. Ανασκαφή
νάρθηκα. Όστρακα
γραφής κεραμικής.

Εικ. 26. Ανασκαφή
νάρθηκα. Θραύσματα
γυάλινων αγγείων.

συλλογή των πηγαίων υδάτων, τα οποία παροχετεύονται με κτιστό αγωγό νότια του ναού, όπου αναβλύζουν μέχρι σήμερα. Στις επιχώσεις εντοπίστηκαν όστρακα ακόσμητων και εφυσωμένων αγγείων (εικ. 16).

Β' Στάδιο: ανασκαφική διερεύνηση κυρίως ναού

Η ανασκαφή του κυρίως ναού έλαβε χώρα τον Αύγουστο και το πρώτο δεκαπενθήμερο του Σεπτεμβρίου του 2010. Κάτω από τα νεωτερικά πλακίδια αποκαλύφθηκε ένα παλαιότερο δάπεδο από παπτό κονίαμα και υπόστρωμα από μικρές πέτρες. Το δάπεδο αυτό ήταν κατεστραμμένο κατά τόπους, κυρίως στο σημείο που βρισκόταν άλλοτε ο τοίχος που χώριζε

τον κυρίως ναό από το νάρθηκα. Στο σημείο αυτό ξεκίνησε διερευνητική τομή προκειμένου να διευκρινιστούν στοιχεία παλαιότερων φάσεων. Μετά την αφαίρεση λεπτού στρώματος επίχωσης εντοπίστηκαν στοιχεία αρχαιότερου δαπέδου αποτελούμενου από πήλινα πλακίδια διαφόρων μεγεθών, ελάχιστα από τα οποία σώζονται κατά χώραν. Καθώς συνεχίστηκε η ανασκαφή στο χώρο του δυτικού σκέλους του σταυρού, αποκαλύφθηκε κτιστός ορθογώνιος τάφος καλής κατασκευής, χωροθετημένος αξονικά, μπροστά ακριβώς από τη θέση που κάποτε διαμορφωνόταν η βασιλείος πύλη (εικ. 14-15). Ο τάφος επεκτεινόταν και στο κεντρικό διαμέρισμα του κυρίως ναού, δηλαδή κάτω από τον κατεστραμμένο σήμερα

τρούλο. Δυστυχώς, δεν κατέστη δυνατόν να διευκρινιστεί με απόλυτη βεβαιότητα εάν ο τάφος ήταν σύγχρονος με το αρχικό δάπεδο ή η διάνοιξή του πραγματοποιήθηκε εκ των υστέρων. Δεν εντοπίστηκαν καλυπτήριες πλάκες. Από το βάθος του 0,50 μ. και κάτω η ανασκαφική διερεύνηση του τάφου κατέστη ιδιαίτερα δύσκολη λόγω της στάθμης του υδροφόρου ορίζοντα. Ο τάφος περιείχε μία ανακομιδή και μία κανονική ταφή. Στα ανώτερα στρώματα της επίχωσης εντοπίστηκαν άφθονα όστρακα ακόσμητης και εφυσωμένης κεραμικής (εικ. 17-18), μεταλλικά ελάσματα και άφθονα θραύσματα γυάλινων αγγείων. Στο τμήμα της επίχωσης γύρω από το σκελετό της ταφής, εντοπίστηκαν 50 χάλκινα νομίσματα

κυρίως Μανουήλ Κομνηνού και Ισαακίου Αγγέλου (εικ. 19-20), τα οποία δεν φαίνεται να συνιστούσαν θησαυρό, μιας και ήταν σκορπισμένα σε διάφορα σημεία της επίχωσης. Ακέραια αγγεία δεν εντοπίστηκαν.

Γ' Στάδιο: ανασκαφή νάρθηκα

Κατά την ανασκαφική διερεύνηση του νάρθηκα (εικ. 21) εντοπίστηκαν τρεις πρόχειρης κατασκευής ακτέριστες ταφές (εικ. 22-24). Στις επιχώσεις κάτω από το δάπεδο με τα νεωτερικά πλακάκια βρέθηκαν άφθονα όστρακα ακόσμητης, εφυσωμένης και γραπτής κεραμικής (εικ. 25), μολύβδινος επιστήθιος σταυρός, μεταλλικά ελάσματα και θραύσματα γυάλινων αγγείων (εικ. 26).

Προϊστάμενοι

Αιμιλία Μπακούρου (2000-2004)
Ευγενία Γερούση (2004-2006)
Ευγενία Χαλκιά (2007-2010)

Ανασκαφές

Χριστιανούπολη, Ι.Ν. Μεταμόρφωσης του Σωτήρος
Πεταλίδι, Δροσιά, θέση «Παλαιά Λουτρά»
Μεταμόρφωση (πρ. Σκάρμιγκας), Ι.Ν. Μεταμόρφωσης του Σωτήρος

Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι

Αιμ. Μπακούρου, Δ. Κάπ
Ευ. Χαλκιά, Μ. Κάππας, Ν. Βαβλέκας, Ν. Μεγαλομάτη
Ευ. Χαλκιά, Μ. Κάππας